

AFIRMAREA DEMNITĂȚII UMANE,
DREPT FUNDAMENTAL AL OMULUI,
ÎN CONTEXTUL RELAȚIEI
DINTRE TEOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN
ÎNVĂȚĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB
CĂTRE FIUL SĂU TEODOSIE

Lect. univ. dr. Cristian PETCU

Universitatea „Valahia” Târgoviște, Romania

cv.petcu@yahoo.com

Abstract: *The affirmation of human dignity, a fundamental human right, in the context of the relationship between theology and politics in the Teachings of Neagoe Basarab to his son Theodosius.*

This study aims to bring to the present the specificity of Neagoe Basarab's humanism, with its defining Christian features, on the basis of which we can evaluate and highlight his attitude in affirming human dignity. To this aim, we take into account his perspective on the relationship between theology and politics, which will help us understand both the complex character of Neagoe Basarab's personality and the way in which, as a Christian leader, he defends human dignity.

Keywords: *theology, politics, humanism, human dignity.*

Introducere

Anul acesta s-au împlinit 500 de ani de la trecerea la Domnul a Sfântului Voievod Neagoe Basarab, prilej atât pentru mediul academic, cât și pentru cel eclezial de la noi din țară de a aduce în actualitate personalitatea și opera marelui domnitor creator de cultură și spiritualitate românească. Interesul, vizibil crescut din ultima vreme, față de personalitatea lui Neagoe Basarab se datorează și Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, care, în anul 2008, a hotărât ca binecredinciosul domnitor muntean să fie trecut în rândul sfinților, consfințindu-se astfel o mai veche dorință manifestată în sânul Bisericii.

Domnia lui Neagoe Basarab, deși a fost una relativ scurtă (cuprinsă între 23 ianuarie 1512 – 15 septembrie 1521), s-a dovedit a fi una dintre cele mai însemnate pentru cultura și civilizația Evului Mediu târziu românesc, surprinzând printr-o dinamică extraordinară concretizată în realizări de mare amplitudine cultural-artistică și eclezială. Acestea însă nu au fost restrânse doar la nivelul spațiului românesc, ci, în calitate de protector al Ortodoxiei Răsăritene, a susținut și împodobit cu multă generozitate numeroase lăcașuri de cult și așezăminte monahale, aflate sub stăpânirea turcească. Aceeși anvergură care transcede granițele naționale o va căpăta și capodopera sa literară, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, care, prin scrierea sa în limba slavonă și prin traducerea ei ulterioară în limba greacă, devenea un reper de primă însemnătate în planul cunoașterii pentru întregul spațiu de cultură slavo-bizantin al epocii sale.

Complexitatea operei lui Neagoe Basarab ne determină și pe noi să abordăm problematica propusă pentru studiul nostru dintr-o perspectivă care se dorește a fi cuprinzătoare, de sinteză, pe baza căreia să încercăm să conturăm, în linii esențiale, specificul umanismului neagonian cu o privire specială asupra modalităților de afirmare a demnității umane. Acest deziderat vom căuta să-l împlinim ținând seama de perspectiva neagoniană asupra raportului dintre teologie și politică, perspectivă care ne va ajuta cu singuranță nu numai să surpridem caracterul complex al personalității sale, ci și să înțelegem modul în care, din postura de Domn învățat, se raportează la semenii și apără demnitatea umană.

1. Profilul politic

Neagoe Basarab s-a născut, cel mai probabil, în anul 1481 sau 1482, în împrejurări care nu sunt încă lămurite pe deplin de către istorici. Neagoe era fiul lui Basarab cel Tânăr, zis și Țepeluș (1477-1482), a cărui descendență a revendicat-o în momentul urcării sale pe tron.¹ După uciderea tatălui său urmare unui complot boieresc, Neagoe este crescut în familia lui Părvu Craiovescu și a doamnei sale, Neaga.² După unele izvoare contemporane,

1 G. Mihăilă, „Studiu introductiv”, în vol. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, Text ales și stabilit de Florica Moșil și Dan Zamfirescu, cu traducerea după originalul slavon de G. Mihăilă, Studiu introductiv și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, Editura Minerva, 1971, p. 68.

2 Dr. Antonie Plămădeală, „Neagoe Basarab, Domn al culturii românești”, în vol. *Dasăli de cuget și simțire românească*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, pp. 18-19.

așa cum este Viața Patriarhului Nifon, sau după altele nu prea îndepărtate, așa cum este de pildă Letopisețul cantacuzinesc, paternitatea îi este atribuită direct lui Pârveu Craiovescu.³ Creșterea sa în familia boierilor craiovești corespunde cu creșterea influenței politice a acestei familii la nivel național. Deprins cu moravurile vremurilor din familia craioveștilor în care trăiește, Neagoe Basarab își va dobândi și abilitățile de om politic la curtea domnească a lui Radu cel Mare (1485-1508), unde, în anul 1501, era deja mare postelnic. În această calitate, el devine un apropiat al Domnului, fiind însărcinat cu asigurarea pazei acestuia. De asemenea, între atribuțiile sale se regăsea și primirea solilor, protocolul specific impunând o persoană cu o bună pregătire în ceea ce privește cunoașterea limbilor străine.⁴ Astfel, ca mare dregător al Curții Domnești, Neagoe Basarab a avut posibilitatea de a înțelege dinamica vieții politice interne a țării, devenind un bun cunoscător al resorturilor domniei și al tendințelor manifestate la nivelul clasei boierești. Totodată, poziția pe care a ocupat-o la nivelul Curții Domnești i-a dat posibilitatea de a cunoaște foarte bine și problematica politicii externe a țării, în contextul unei epoci confruntate cu o expansiune fără precedent a Imperiului Otoman. După moartea lui Radu cel Mare și instalarea lui Mihnea cel Rău, boierii craiovești sunt nevoiți, la scurt timp, să se refugieze la sud de Dunăre, căutând ajutor la puternicul pașă de Nicopole, Mehmed Beg, cu ajutorul căruia reușesc să îl îndepărteze pe Mihnea, împotriva căruia fusese trimis un corp de oaste a cărui avangardă era condusă chiar de Neagoe Basarab. În locul lui Mihnea cel Rău, refugiat în Ardeal la Sibiu, este instalat ca domn Vlad cel Tânăr sau Vlăduț, fiul cel mai mic al lui Radu cel Mare, în vârstă de numai 17 ani. Nu după multă vreme, neînțelegerile iscate la Curtea Domnească, neînțelegeri care amenințau chiar viața lui Neagoe, i-au adus pe boierii craiovești din nou în situația de a cere ajutor pașei de Nicopole, cu sprijinul căruia, după ce-l înlătură pe Vlad cel Tânăr în 1512, îl instalează pe Neagoe Basarab ca domn al Țării Românești.⁵

După ocuparea scaunului domnesc Neagoe Basarab a renunțat la spiritul „cavalerismului” ce dominase epoca politică anterioară, dând dova-

3 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, 2, *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 226-227.

4 Arhim. Ciprian, „Bincredinciosul Voievod Neagoe Basarab”, în vol. *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987, p. 603.

5 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor...*, 2, p. 226.

dă de mult pragmatism în privința conducerii statului, atât pe plan intern, cât și extern. În acest sens, putem spune că, încă de la început, domnia sa (1512-1521) poate fi caracterizată în termenii conceptului actual „realpolitik”.

Grație abilităților sale deosebite, Neagoe Basarab a reușit să obțină fidelitatea clasei boierești, nestatornică și volatilă în funcție de interesele sale de moment, reușind să asigure, pe durata întregii sale domnii, o pace internă care a permis realizarea unor mari proiecte în plan cultural și eclezial.

La nivelul politicii externe, Neagoe Basarab, conștient fiind de puterea politică și militară pe care o dobândise Imperiul Otoman, a căutat în primul rând să asigure față de acesta autonomia țării, care presupunea implicit păstrarea integrității și identității naționale într-o perioadă în care sud-estul Europei era permanent supus amenințării transformării sale în teritoriu turcesc. Să nu uităm că în această perioadă Imperiul Otoman reușește să cucerească întinse teritorii în Orientul Apropiat prin ocuparea Siriei și Egiptului, pentru ca mai apoi, sub Soliman Magnificul, începând cu cucerirea Belgradului în 1521, să-și îndreptate tot mai mult politicile de cucerire către Centrul Europei.

Cu toate acestea, scrisoarea de răspuns a papei Leon al X-lea către domnitorul Neagoe Basarab – care alături de Ștefăniță, domnul Moldovei, se arătase dispus să se ralieze unui posibil proiect de cruciadă antiotomană⁶ – ne descoperă idealurile pe care domnul român le împărtășea, cu mult curaj, alături de întreaga lume creștină, în privința recuceririi din mâinile islamului a teritoriilor creștine pierdute.

Însă, poate cel mai important aspect al profilului său politic este reprezentat de calitatea de Protector al Răsăritului creștin, pe care o dobândește grație sprijinului material pe care-l acordă Locurilor Sfinte și, în general, Bisericii Ortodoxe greu încercate de stăpânirea otomană. Neagoe Basarab, „moștenitor al tradițiilor imperiale creștine și sprijinitor sistematic și prestigios al creștinătății robite”, se remarcă față de perioada cavalerilor ca „un nou tip de domn român cu „o nouă politică activă” care făcea din „Târgoviște un fel de capitală nedeclarată a lumii creștine.”⁷ Nu întâmplător, Manuil din Corint, marele retor al Patriarhiei ecumenice din Constantinopol, i se adresează lui Neagoe Basarab uzând de titulatura imperială bizantină de „basileu al Ungrovlahiei”, subliniind prin aceasta nu neapărat posibilele aspirații imperiale puse pe seama domnului muntean, ci înde-

6 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor...*, 2, p. 229.

7 Arhim. Ciprian, „Binecredinciosul Voievod Neagoe Basarab”..., p. 605.

osebi prestigiul de care acesta se bucura în sânul Bisericii celei Mari din vechea capitală imperială.⁸

2. Profilul teologic

Formația teologică a lui Neagoe Basarab este una remarcabilă ce nu poate fi pusă la îndoială astăzi. Ea se datorează, în primul rând, familiei în care a crescut, educația pe care a primit-o în sânul ei constituind un indicator al acestui mediu extraordinar, propice formării spirituale a viitorului domn. În ultima parte a veacului al XV-lea, boierii craiovești fac adevărate „investiții în cultură” prin sprijinirea, puțin întâlnită în rândul familiilor boierești, a ortodoxiei sud-dunărene, și, în mod deosebit, prin ridicarea Mănăstirii Bistrița și înzestrarea ei cu odoare și cărți sfinte, biblioteca constituită aici adunând un număr impresionant de manuscrise și volume, în special cu caracter liturgic și patristic, specifice sferei culturale a Răsăritului creștin. Faptul că Barbu Craiovescu, marele ban al Craiovei, se va retrage către sfârșitul vieții, sub numele de Pahomie, la ctitoria familiei sale de la Bistrița, demonstrează faptul că această „investiție în cultură” nu este una care încerca doar să valideze prestigiul de moment al familiei, ci reflecta imaginea unei „lumi spirituale profunde”, ce se dorea a fi generatoare de cultură și spiritualitate asemenea marilor centre monastice ale Peninsulei Balcanice. Așadar, proiectele lor cultural-spirituale sunt autentice, inclusiv formarea viitorului domn, căruia îi aigură cea mai bună educație creștină atât în familie, cât și în mediul monastic de la Bistrița. Expunerea lui Neagoe Basarab la această realitate spirituală din sânul familiei craioveștilor și a mediului cărturăresc de la mănăstirea Bistrița îl vor ajuta pe viitorul domn în creșterea sa duhovnicească și în dezvoltarea sa intelectuală. Aceasta va fi întărită de către Maxim Brancovici, cărturar renumit, descendent al despoților sârbi, care vine în țară și la scurt timp, este instalat episcop la Râmnic, iar după îndepărtarea lui Nifon devine chiar mitropolitul țării. Apropierea lui Neagoe Basarab de acesta este confirmată și de căsătoria sa cu Despina-Milița, fiica despotului sârb Iovan Brancovici și nepoată a lui Maxim.⁹

8 A se vedea, în mod special, Nicolae-Șerban Tanașoca, „Din nou despre Scrisoarea lui Manuil din Corint către Neagoe Basarab”, în vol. *Sfântul Voievod Neagoe Basarab-ctitor de biserică și cultură românească*, București, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2012, pp. 364-370.

9 G. Mihăilă, „Studiu introductiv”, în vol. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, pp. 82-83.

Însă, rolul cel mai de seamă în formarea teologică a tînărului boier Neagoe l-a avut cu siguranță Patriarhul Nifon, adus în țară de către Radu cel Mare (1495-1508) pe la anul 1503. Nifon, fost mitropolit al Saloniceului, apoi, în două rânduri, patriarh al Constantinopolului (1486-1488 și 1496-1498), era un spirit erudit, bun cunoscător al literaturii teologice și un veritabil om duhovnicesc, care avea să-l influențeze profund pe Neagoe Basarab. Despre acest fapt aflăm chiar dintr-o sursă contemporană, „Viața Sfântului Nifon” a lui Gavriil Protul, care arată că: „Iar fericitul Nifon îl întărea cu învățăturile sale, ca să crească și să se înalțe în toate faptele cele bune și să se ridice în noroc bun și să fie plăcut înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor.” Patriarhul Nifon „a fost cel care i-a transmis adâncă lui cunoaștere teologică, patosul moral și gândirea politică a Bizanțului [...] anii petrecuți de Nifon la Târgoviște au fost ca o înaltă școală de teologie și duhovnicie, cea mai înaltă pe care un domn din vechime a primit-o vreodată, dascălul lui fiind un patriarh și un sfânt.”¹⁰ Prin intermediul ierarhului grec, cultura teologică și implicit formarea sa spirituală dobândeau profunzime și deschideau noi orizonturi în sfera cunoașterii. Practic, prin moștenirea teologică lăsată lui Neagoe Basarab, patriarhul Nifon a fost cel care a ridicat la un nivel foarte înalt standardul la care viitorul domn își va valorifica cunoștințele dobândite, concretizate în Învățăturile către fiul său Teodosie. De altfel, este posibil ca Neagoe Basarab să fi aflat chiar de la patriarhul Nifon, „de obiceiurile împăraților bizantini de a scrie cărți de învățătură pentru fiii lor.”¹¹ Oricum, o literatură similară care a putut fi sursă de inspirație și pentru scrierea Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie circula deja în spațiul sud-est european, lucrările bizantine ale lui Vasile I Macedoneanul (867-886) și cea a lui Manuil al II-lea Paleologul (1391-1425) fiind un bun exemplu în acest sens.¹²

Literatura teologică bogată care a stat la baza realizării operei sale de căpătâi este specifică spațiului Răsăritului ortodox și în special al celui slavo-bizantin. Astfel, pe lângă Sfânta Scriptură, cu accent pe cărțile Regilor, Neagoe Basarab se folosește adeseori de scrierile patristice cum sunt Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur, Cuvintele Sfântului Efreim Sirul, Scara Sfântului Ioan, Umiliința lui Simion Monahul, Diopta lui Filip Pustnicul sau Panegiricul Sfântului Constantin al Patriarhului Eftimie al Târnovei.

10 Arhim. Ciprian, „Binecredinciosul Voievod Neagoe Basarab”..., pp. 607-608.

11 Arhim. Ciprian, „Binecredinciosul Voievod Neagoe Basarab”..., p. 609.

12 Dr. Antonie Plămădeală, „Neagoe Basarab, Domn al culturii românești”..., p. 23.

Din panoplia literaturii care a stat la baza formării sale teologice nu puteau lipsi, de asemenea, celebrele cărți populare *Varlaam și Ioasaf*, *Albina*, *Fiziologul* sau *Alexandria*.¹³ Pentru Mitropolitul Antonie Plămădeală, conținutul teologic al *Învățăturilor* lui Neagoe Basarab nu poate fi subestimat, pentru că „analizată și din perspectivă teologică, opera capătă dimensiuni noi și atât de prețioase, încât multora li se pare de necrezut că, la acea vreme, s-a putut scrie o astfel de carte la noi. Cultura religioasă trebuie s-o ia deci în considerare ca pe cel dintâi monument propriu de teologie dogmatică, de teologie morală și de spiritualitate creștină; ca pe prima colecție românească de rugăciuni și chiar ca pe o primă formă de nomocanon românesc.”¹⁴ Nu trebuie să uităm faptul că Neagoe Basarab se arată profund legat de valorile monahismului de sorginte Răsăriteană, atașamentul său față de Patriarhul Nifon și în general față de monahii de la Bistrița sau Sfântul Munte descoperindu-l ca un isihast, un autentic trăitor al credinței în duh filocalic.¹⁵ În acest sens Patriarhul Daniel arăta că: „Afinitatea voievodului român cu doctrina isihastă sugerată de raportul de filiație duhovnicească pe care l-a avut cu patriarhul Nifon al II-lea și de ucenicia în mănăstirea Bistrița este demonstrată cu prisosință de însușirea ideilor isihaste, evidențată pentru oricine lecturează *Învățăturile* către Teodosie.”¹⁶

Cultura teologică a principelui valah este reflectată și de modul în care acesta se raportează la arta sacră specifică ortodoxiei răsăritene pe care o pune în valoare, în mod strălucit, prin ctitoria sa de la Curtea de Argeș.¹⁷

13 Dr. Antonie Plămădeală, „Neagoe Basarab, Domn al culturii românești”..., pp. 25-26; G. Mihăilă, „Studiu introductiv”, în vol. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*..., p. 81.

14 Dr. Antonie Plămădeală, „Neagoe Basarab, Domn al culturii românești”..., pp. 40-41.

15 „Toată opera lui Neagoe Basarab este o filocalie și am putea spune că el încearcă prima oară să facă din domnie o filocalie. *Învățăturile* lui Neagoe Basarab sunt Filocalia omului politic, cum este Filocalia manualul monahului și al creștinului dornic de desăvârșire. A purta duhul Filocaliei peste apele întunecate și adesea însângerate ale politicii a fost geniul și unicitatea lui Neagoe Basarab. Și a face din politică o slujire a dreptății și a binelui a fost poate una din misiunile încredințate neamului nostru, până în zilele de acum.” (Arhim. Ciprian, „Binecredinciosul Voievod Neagoe Basarab”..., p. 619).

16 Patriarhul Daniel, „Cuvânt înainte”, în vol. *Sfântul Voievod Neagoe Basarab-ctitor de biserică și cultură românească*, București, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Muntenei și Dobrogei, 2012, p. 7.

17 Gavriil Protul, impresionat de frumusețea ctitoriei lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș, rostea cuvinte pline de admirație, prin care așeza mănăstirea Argeșului lângă marile edificii religioase ale lumii răsăritene: „Și așa vom putea spune cu adevărat că nu

Deschiderea de care Neagoe Basarab dă dovadă în planul aprofundării teologice este evidențiată și de preocuparea pe care o manifestă față de cunoașterea învățaturii creștine apusene. Aceasta nu trebuie văzută însă doar prin prisma înțelegerii deosebirilor confesionale, cât mai ales, dată fiind intenția lui Neagoe de a adera la cruciada anti-otomană plănuită de papa Leon al X-lea, prin prisma faptului că el „simțea nevoia să fie pregătit și din punct de vedere teologic în vederea dialogului cu lumea catolică.”¹⁸. De asemenea, scrisoarea lui Manuil din Corint, marele retor Patriarhiei ecumenice din Constantinopol, prin care dădea răspuns preocupărilor celui numit cu titulatura de Bazileu al Ungrovlahiei, ne descoperă – așa cum arată Nicolae-Șerban Tanașoca – limitele în care era asumată de către domnii români, în vremea Turcocrăției, mostenirea imperială bizantină. „Pe de o parte ei s-au numit și au acceptat să fie numiți bazilei sau țari [...], pentru a-și legitima astfel domnia absolută asupra întregii Țări Românești sau a Moldovei, pe de altă parte, ei s-au numit și au acceptat să fie numiți astfel pentru a-și arăta disponibilitatea de a-și asuma funcția bazilicală de protectori ai Bisericii creștine ortodoxe exercitată altădată de împărații bizantini.”¹⁹

Prin urmare, toate aceste valențe ale personalității sale conturează un profil teologic ce reușește să îngemăneze toate caracteristicile specifice spațiului de cultură și spiritualitate ale Răsăritului ortodox față de care rămâne profund legat și a cărui bogăție spirituală o pune în valoare printr-o extraordinară capacitate de cuprindere și sistematizare a sa.

Din succinta prezentare a personalității sale, prin intermediul observării atât a profilului său politic, cât și a celui de natură spirituală, înțelegem că nu putem nicidecum să vorbim în cazul lui Neagoe Basarab, domnitor și el al unei epoci caracterizate de nesfârșite lupte interne în jurul domniei, de o contradicție în termeni în privința modului în care a înțeles să conducă țara. Atitudinea lui Neagoe Basarab în planul exercitării domniei este una profund creștină, acest spirit autentic creștin care-l domină ajutându-l să

este așa de mare și sobornică ca Sionul, carele îl făcu Solomon, nice ca Sfânta Sofia, care o au făcut marele împărat Iustinian, iar cu frumusețe este mai predesupra acelora.” (Arhim. Ciprian, „Binecredinciosul Voievod Neagoe Basarab”..., p. 615).

18 Nicolae-Șerban Tanașoca, „Din nou despre Scrisoarea lui Manuil din Corint către Neagoe Basarab”..., p. 350.

19 Nicolae-Șerban Tanașoca, „Din nou despre Scrisoarea lui Manuil din Corint către Neagoe Basarab”..., p. 370.

transforme, cu adevărat, realitatea vieții politice și cultural-religioase a țării pe care vremelnic o conduce. Acest raport scoate în evidență un echilibru moral deosebit, în baza căruia reușește să depășească neajunsurile pe care le genera în epocă pentru un domn „tentația puterii”, uzul arbitrar și violent al acesteia. El reușește pe parcursul unei domnii de numai nouă ani, pe care o începe la vârsta de treizeci de ani, să transpună deopotrivă nu numai în viața politică, ci și viața cultural-religioasă a țării, realități pe care le percepe în mod unitar – principiile sale de viață creștină autentică de care exercitarea efectivă a puterii/domniei nu-l îndepărtează. De altfel, conformitatea dintre principii și fapte s-a dovedit a fi un corolar al vieții sale, magistral ilustrat la finele vieții în *Învățăturile* sale. Pe bună dreptate s-a afirmat despre Neagoe Basarab că „a adus în viața noastră politică și culturală o putere cum nu se mai văzuse până atunci, de model la timpul său și mai ales de a pune pe acest timp nu pecetea întunecată a arbitrariului și vărsării de sânge, ci pe aceea a înțelepciunii și deschiderii către viitor ce-l va așeza în conștiința urmașilor ca începător de tradiție.”²⁰

3. Apărarea demnității umane în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*

În baza celor afirmate mai sus, putem încerca să înțelegem natura „umanismului” care-l caracterizează pe Neagoe Basarab, modul în care *Învățăturile* sale către fiul său Teodosie reflectă apărarea demnității umane.

În cultura românească nu foarte îndepărtată, preocuparea pentru „umanismul” lui Neagoe Basarab a fost una foarte intensă. Eforturile deosebite ale lui Dan Zamfirescu, care, alături de Florica Moșil și George Ivașcu, readuceau în prim-planul lumii academice de la noi din țară *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* prin publicarea unei noi și cuprinzătoare ediții în anul 1971, ce avea să contribuie substanțial la confirmarea paternității neagoniene a scrierii. Acest fapt i-a determinat pe numeroși cercetători să se aplece asupra personalității și operei marelui domnitor creator de cultură, într-o epocă în care spiritul profund creștin al vieții și operei sale pare să fi fost trecut cu vederea, pentru a putea fi încadrat în tiparele ideologice ale perioadei comuniste. Oricum, dezbaterea a fost de bun augur, pentru că a contribuit fundamental la înțelegerea raportului dintre umanismul manifestat în spațiul de cultură românesc și cel

20 Arhim. Ciprian, *Binecredinciosul Voievod Neagoe Basarab...*, p. 615.

europăean sau, altfel spus, dintre cultura română și cea europeană la începuturile epocii moderne.²¹ Nu vom intra însă în „istoria” acestei dezbateri, care beneficiază de o foarte bună prezentare într-un studiu de dată recentă al lui Dan Zamfirescu,²² ci vom încerca să subliniem doar câteva opinii definitive care s-au impus, mai mult sau mai puțin, în privința problematicii respective.

Astfel, în raport cu cei care s-au grăbit să-l „alinieze” automat pe Neogoe Basarab Renașterii occidentale, George Ivașcu făcea câteva precizări fundamentale, evitând să vorbească de o renaștere românească în secolul al XVI-lea, ci de „echivalențe renaștentiste”, pentru el opera lui Neogoe Basarab fiind „o creație renaștentistă în coordonate bizantine”.²³ În același spirit vorbește și I. Chițimia, subliniind totuși dimensiunea originalității autohtone: „Nu este nevoie ca activitatea lui Neogoe Basarab să fie etichetată cu firme de curente occidentale, iar personalitatea lui asemănată cu personalități occidentale, pentru că Neogoe Basarab nu este nici Nicolo Machiaveli cu al său *Il Principe* (1531), nici Montaigne, ci este Neogoe Basarab, expresie deci a unui autohtonism, care face cinste, prin originalitate, culturii românești și îmbogățește în același timp, prin noutate de spirit și

21 Reprezentative în acest sens sunt lucrările lui Alexandru Duțu, *Umaniști români și cultura europeană*, București, Editura Minerva, 1974 și *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Editura Minerva, 1978; Virgil Căndea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979 și Răzvan Teodorescu, *Civilizația românească între medieval și modern. Orizontul imagini (1550-1800)*, 2. vol., București, Editura Meridiane, 1987.

22 Dan Zamfirescu, „Neogoe Basarab și contribuția culturii românești în epoca Renașterii”, în vol. *Sfântul Voievod Neogoe Basarab-ctitor de biserică și cultură românească*, București, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2012, pp. 241-281.

23 George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, Editura Științifică, 1969, p. 81; Dan Zamfirescu, „Neogoe Basarab și contribuția culturii românești în epoca Renașterii”, pp. 254-255; În aceeași ordine de idei vorbește și E. Lăzărescu: „Învățăturile nu sunt deci o operă care ar anunța Renașterea, și cu atât mai puțin una aparținând acestui curent, ci una din culmile pe care le-a atins gândirea medievală românească. Iar cum această gândire pornea de la premisele oferite de gândirea bizantină – așa cum aceasta fusese preluată de lumea balcano-carpatică – Învățăturile ilustrează una din formele specifice diferitelor popoare din acea lume, în care gândirea bizantină a rodit, și anume forma proprie românilor.” („Momentul Neogoe Basarab în istoria culturii românești”, în vol. *Neogoe Basarab, 1512-1521, la 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești*, volum omagial publicat de Societatea Culturală Neogoe Basarab din Curtea de Argeș, București, Editura Minerva, 1972, p. 119).

creație, patrimoniul culturii și literaturii europene”.²⁴ Întocmai vorbește și mitropolitul Antonie Plămădeală, însă numai până la un anumit punct: „Convingerea noastră este că a voi să facem din Neagoe un Machiavelli sau un Guicciardini, un umanist neapărat de tip occidental, nu corespunde adevărului și înseamnă a-l scoate atât din opera sa, cât și din mediul românesc al epocii [...] Învățăturile sunt o carte laică, dar nu numai laică. Acest lucru este, de altfel, prea evident și nu recunoașterea aceasta este esențială. Esențial e că partea laică și cea religioasă, teologică, se întrepătrund, se sprijină și se explică reciproc. Tocmai această întrepătrundere dă umanismului său un caracter deosebit de cel occidental.”²⁵ Eruditul mitropolit ardelean, contrar curentului general impus de epoca în care scrie, nu se sfiște să spună că „umanismul său e umanism creștin, ortodox, și nu pentru vreo virtute deosebită a ortodoxiei din vremea aceea, ci pur și simplu pentru că așa cerea vremea atunci, la noi.”²⁶

Așadar, putem spune că personalitatea și opera lui Neagoe Basarab nu trebuie receptate neapărat prin intermediul tiparelor lumii seculare. Neagoe Basarab este un autentic domn creștin a cărui concepție despre lume și viață este raportată eminent la Dumnezeu. În acest sens, observăm cum, încă de la începutul Învățăturilor sale, îl îndeamnă pe fiului său Teodosie ca „mai înainte de toate se cade să cinstești și să-l lauzi neîncetat pre Dumnezeu cel mare și bun și milostiv și ziditorul nostru cel înțelept, și ziua și noaptea și în tot ceasul și locul. Și se foarte cuvine să-l slăvești și să-l mărești neîncetat, cu glas necurmat și cu cântări nepărăsite, ca pre acela ce ne-au făcut și ne-au scos din-tunec la lumină și den neființă în ființă.”²⁷ Omul, chip al lui Dumnezeu, poartă în sine pecetea cea dumnezeiască și căruia i s-a dat cinstea de a fi stăpânitor peste lumea creată de Dumnezeu și moștenitor al împărăției sale cele cerești: „Iar pe omul făcu-l viețuitoriu și împărat și biruitor tuturor făpturilor sale câte sunt sub cer, și încă și nu numai atâta, ci-l făcu soț și moștean și iubit fiu și-l dăruie de fu Dumnezeu și biruitor împărăției sale cei cerești, cum iaste scris și zice: „Fiți sfinți, cum sântu și eu sfânt, fiți dumnezei, cum suntu și eu Dumnezeu!” Și iarăși mai zice: „Eu zis: toți sânteiți dumnezei și fiți fiii celui de sus, iar voi muriți ca

24 I. Chițimia, „O nouă semnificație a culturii din epoca lui Neagoe Basarab”, în vol. *Neagoe Basarab, 1512-1521, la 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești...*, p. 129.

25 Dr. Antonie Plămădeală, „Neagoe Basarab, Domn al culturii românești...”, p. 29.

26 Dr. Antonie Plămădeală, „Neagoe Basarab, Domn al culturii românești...”, p. 33.

27 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, 1971, p. 125.

oameni și ca unul din domni cădeți.”²⁸ Demnitatea împărătească pe care o primit-o omul prin actul creației și mai ales chemarea sa de a fi moștenitor al împărăției cerești, care este reîntărită, după căderea în păcat, de jertfa de pe cruce a Domnului nostru Iisus Hristos, sunt folosite de Neagoe Basarab pentru a pune în evidență valoarea incomensurabilă a persoanei umane, indiferent de statutul ei social sau politic: „Drept aceia, iubitul meu fiuu, să fii milostiv tuturor oamenilor și tuturor gloatelor, care ți le va da Dumnezeu pre mâna ta, pentru care însuși Domnul Dumnezeu nostru și Mântuitorul Iisus Hristos s-au vărsat sfântul sânge al său. Și să nu omori pre nimenea fără de judecată dreaptă și fără de ispodenaie, ca să nu fii și tu junghiat [fără] de milă, ca noatenii și ca mieii; că sângele omului nu iaste ca sângele vitelor sau altor fieri sau ca al păsărilor, ci iaste întralt chip, sânge ales și curățit cu sfântul sânge al Domnului nostru Iisus Hristos [...] Că și noi înșine carii suntem, măcara domni, măcara bogați, măcara săraci, tot greșim lui Dumnezeu și sântem vinovați și vom sta toți dimpreună la înfricoșata judecată a lui Hristos.”²⁹ Vedem astfel cum Neagoe Basarab se ridică cu o forță neegalată de nimeni spre a apăra dogma creștină a unicității ființei umane, răscumpărate prin jertfa Mântuitorului de sub osândă, pe care nimeni nu are dreptul să o răpună fără dreptate și judecată. Prin afirmarea demnității umane, Neagoe Basarab caută să accentueze și calitatea unui conducător de a fi slujitor ales de Dumnezeu pentru a sluji oamenilor, alături de care este chemat să dobândească împărăția cerurilor. Pentru a-l face conștient pe fiul său de valoarea ființei umane, Neagoe Basarab se folosește, în mod admirabil, și de Psalmul 8, cu autorul căruia subliniază, deopotrivă, atât slava și cinstea deosebită la care a fost ridicat omul ca stăpân peste creație, cât și vulnerabilitatea în fața păcatului, micimea și relativitatea sa în raport cu mult milostivul Dumnezeu: „Ce iaste omul că-ți aduseși aminte de dânsul, sau fiul omului, că-l cercetași? Vezi câtă dragoste are Dumnezeu către oameni și ce făcu pentru dânsii? Făcu toate văzutele și nevăzutele și pentru dânsii se făcu om. [Acestea toate pentru dragostea noastră le făcu], și noi fiind periți pentru greșala noastră el, iar ne înnoi.”³⁰

Omul și demnitatea sa sunt apărate de sfântul voievod mai ales în contextul cuvintelor sale de învățătură destinate celor rânduiți să facă judecată și dreptate în popor: „Deci de vei judeca pe cineva cu judecată ne-

28 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, 1971, p. 127.

29 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, 1971, pp. 127-128.

30 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, 1971, p. 131.

dreaptă și fățarnică, Dumnezeu va fi ție și oamenilor tăi judecător cu plata.”³¹ „Drept aceia și tu, fătul meu, și dumnevoastră, fraților, cu dreptate veți judeca săraci într-această lume, cu aceia vor fi judecate și faptele voastre la împărăția cea cerească.”³² Perspectiva judecății eshatologice este folosită de Neagoe Basarab, încă o dată, pentru a afirma suprema valoare a ființei umane și a egalității tuturor înaintea lui Dumnezeu.³³

Prețuirea eruditului domnitor față de persoana umană, indiferent de statutul social al acesteia, este evidențiată și în sfaturile sale cu privire la modul în care se cade să se comporte domnii cu slujitorii lor: „Cade-să domnul să miluiască pre săraci, iar nici pre slugile tale să nu le lași, nici să le uiți.”³⁴ Astfel, observăm cum domnul muntean îl cheamă pe fiul său să prețuiască, în primul rând, viața, prin toleranța arătată față de slujitorii săi care prin faptele lor se fac vinovați înaintea domnului: „Așa fătul meu, slugile tale care-ți vor greși, nu le tăia petru cuvintele oamenilor, nici îl băga în foc, ci-i iartă greșeala, măcar de te-ar fi și greșit, și-l învață. Când doar s-ar întoarce, să fie ca alte slugi, care-și vor sluji cu dreptate. Iar de nu se va întoarce, ești volnic să-l tai, ca și pre acel pomu sterp. Însă, iată că te învățu: să nu fie adeseori paharul tău plinu de sânge de omu, că-acel sânge, care vei tu să-l verși fără de milă, vei să dai seamă de dânsul înaintea lui Dumnezeu.”³⁵ De altfel, așa cum arată un erudit cercetător, până la Neagoe Basarab, „nimeni [...] în nicio scriere politică nu s-a oprit atât de mult ca să condamne crima împotriva omului, ca să arate cât de mare menire i-a fost dată omului de la Dumnezeu.”³⁶

Concluzii

Această exemplificare pe baza textului *Învățăturilor* lui Neagoe Basarab cu privire la apărarea și afirmarea demnității umane poate continua prin intermediul altor nenumărate sfaturi și învățături date de eruditul domn fiului său, pe care le fundamentează temeinic pe Sfânta Scriptură și tradi-

31 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, 1971, pp. 129-130.

32 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, 1971, p. 285.

33 Pr. Florin Șerbănescu, „Învățăturile Sfântului Voievod Neagoe Basarab și perspectiva lor creștină”, în vol. *Sfântul Voievod Neagoe Basarab-ctitor de biserici și cultură românească...*, p. 302.

34 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, 1971, p. 291.

35 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie...*, 1971, p. 255.

36 Arhim. Ciprian, „Binecredinciosul Voievod Neagoe Basarab”..., p. 618.

ția Sfinților Părinți ai Răsăritului creștin. Considerăm însă că fragmentele prezentate sunt edificatoare pentru înțelegerea modului în care Neagoe Basarab dă, prin Învățăturile sale, o mărturie inegalabilă despre demnitatea și unicitatea omului, pe care le apără și le cultivă ca nimeni altul în epoca sa. Mai mult decât atât, spiritul creștin autentic al operei sale îl transformă pe Neagoe Basarab într-un veritabil model de cugetare politică, de mare actualitate pentru lumea seculară a zilelor noastre.

Bibliografie:

- * Chițimia, I., „O nouă semnificație a culturii din epoca lui Neagoe Basarab”, în vol. *Neagoe Basarab, 1512-1521, la 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești*, volum omagial publicat de Societatea Culturală Neagoe Basarab din Curtea de Argeș, București, Editura Minerva, 1972.
- * Ciprian, Arhim., „Binecredinciosul Voievod Neagoe Basarab”, în vol. *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987.
- * Daniel, Patriarhul, „Cuvânt înainte”, în vol. *Sfântul Voievod Neagoe Basarab-ctitor de biserici și cultură românească*, București, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2012.
- * Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor, 2, De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
- * Ivașcu, George, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, Editura Științifică, 1969.
- * Mihăilă, G., „Studiu introductiv”, în vol. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, Text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu traducerea după originalul slavon de G. Mihăilă, Studiu introductiv și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, Editura Minerva, 1971.
- * Plămădeală, Dr. Antonie, „Neagoe Basarab, Domn al culturii românești”, în vol. *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981.
- * Șerbănescu, Pr. Florin, „Învățăturile Sfântului Voievod Neagoe Basarab și perspectiva lor creștină”, în vol. *Sfântul Voievod Neagoe Basarab – ctitor de biserici și cultură românească*, București, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2012.
- * Tanașoca, Nicolae-Șerban, „Din nou despre Scrisoarea lui Manuil din Corint către Neagoe Basarab”, în vol. *Sfântul Voievod Neagoe Basarab-ctitor de*

biserici și cultură românească, București, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2012, pp. 364-370.

- ♦ Zamfirescu, Dan, „Momentul Neagoe Basarab în istoria culturii românești”, în vol. *Neagoe Basarab, 1512-1521, la 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești*, volum omagial publicat de Societatea Culturală Neagoe Basarab din Curtea de Argeș, București, Editura Minerva, 1972.
- ♦ Zamfirescu, Dan, „Neagoe Basarab și contribuția culturii românești în epoca Renașterii”, în vol. *Sfântul Voievod Neagoe Basarab – ctitor de biserici și cultură românească*, București, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2012, pp. 241-281.